

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA ISTORICUL ȘCOLILOR ROMÂNEȘTI DIN SUDUL BIHORULUI (1870—1918)

de
NICOLAE ȚUCRA

Școlile românești din sudul Bihorului, ca și cele de pe întreg teritoriul Transilvaniei, au contribuit la formarea conștiinței naționale, la educarea a numeroase generații în spiritul unui autentic patriotism. Ele s-au manifestat ca factori activi ai vieții noastre sociale și culturale, într-o vreme când tendințele de deznaționalizare ale guvernanților statului dualist austro-ungar deveniseră extrem de presante. Cunoașterea istoricului acestora constituie, așadar, un deziderat științific de o stringentă actualitate. Am încercat să răspundem — desigur parțial — la acesta, investigând unele fonduri documentare inedite, din care am extras o informație pe care o considerăm utilă pentru configurarea unei imagini adevărate a școlilor românești din sudul Bihorului în perioada dintre 1870—1918.

În anul 1868 se reglementează (prin lege) situația școlilor „poporale” care trec în administrarea comunelor bisericești. Deci, din școli naționale române, ele devin școli confesionale. În comitatul Bihor, școlile confesionale ortodoxe sînt repartizate celor 6 inspectorate școlare, corespunzătoare celor 6 protopopiate existente: Beiuș, Beliu, Oradea, Peștiș, Tinca și Vașcău.

Printr-o circulară, din 17 august 1870, a Consistoriului ortodox din Oradea se cerea inspectorilor școlari cercuali, care erau și protopopi (iar preoții erau directori de școli), să ia măsuri pentru participarea tuturor învățătorilor români ortodocși la conferința stabilită pentru 16 septembrie (același an), în comuna Ripa. Pentru cercul Beiuș, de care aparținea și Vașcăul, inspectorul școlar prezent la conferință a fost Vasiliu Papp. Consemnăm un element pozitiv, care a reieșit la dezbaterile acestei conferințe. Aici s-a pus problema înlocuirii învățării mecanice cu cea logică¹. Învățătorii au primit sarcina de a trece, treptat, la noua metodă de predare.

Primul an de învățămînt la Vașcău (și în localitățile sale componente), despre care dispunem de date mai bogate și mai clare este anul

¹ A.S.O., *fond Protopopiatul ortodox-român Vașcău* (în continuare: *fond Protop. ort. rom. Vașcău*), dos. 1/1870.

școlar 1870—1871², la sfârșitul căruia sînt consemnate următoarele informații statistice:

Nr. crt.	Localitatea	Nr. copiilor (băieți și fete) obligați să urmeze școala		Nr. copiilor care frecventează școala	
		Între 6—12 ani	Între 12—15 ani	Între 6—12 ani	Între 12—15 ani
1. Vașcău		47	21	21	16
2. Bărăști		25	15	30 ³	6
3. Colești		53	19	38	19
4. Cîmp		61	44	44	29
5. Vărzarii de Jos		28	16	15	—
6. Vărzarii de Sus ⁴		—	—	—	—
Total		214	115	148	70

În iunie 1871, în localitățile menționate mai sus populația era următoarea: Vașcău 500 de locuitori, Bărăști 385, Colești 512, Cîmp 776 și Vărzarii de Jos 453, în total 2 626 de locuitori.

Documentul cercetat ne furnizează și alte realități interesante din viața școlilor din această parte a județului.

La Vașcău, școala (care funcționa încă din anul 1777, cînd îl avea ca învățător pe Ioan Popovici⁵) dispunea de un edificiu propriu (neluat în arendă), în stare bună, de care aparținea și comuna Bărăști (ca filială). Localul școlar era prevăzut cu 2 camere („chilii” pentru învățătură), avînd lungimea și lățimea de cîte 3 orgii (stînjeni), iar înălțimea de 9 „țufi”. Sălile de învățătură erau „sănătoase” și „luminoase”. Școala era dotată cu 5 scaune lungi, 1 tablă neagră de scris și o mașină de socotit („comput”). Nu existau „figuri” din istoria naturală, iar de aparate pentru fizică sau pentru altă disciplină nici nu era vorbă. Nu exista nici catedră pentru învățător. Lipseau hărțile, globurile și alte materiale didactice. În clasă, fetele stăteau pe scaune separate de băieți. Acest inventar, sumar schițat, ne dă, totuși, o imagine vie a ceea ce însemna dotarea unei școli, dintr-o localitate de categoria I, vechi tîrg și centru („oppidum”), recunoscută oficial ca școală „districtuală”, la care veneau să învețe carte și copiii din mai multe sate din apropiere. Nivelul general de cunoștințe era reflectat de programa de învățămînt. Iată disciplinele predate în acest an: citirea și scrierea română (cu litere latine și chirilice); citirea și scrierea germană; religia și morala; aritmetica și cunoașterea măsurilor; gramatica română; cîntarea și alte ritualuri bisericești. Din lipsă de

² Idem, *fond Episcopia română-ortodoxă Oradea* (în continuare: *fond Ep. rom. ort. Oradea*), dos. 58, f. 401—402, 405—406, 419—422.

³ În acest număr sînt cuprinși și copiii care învață acasă („privat”), precum și cei care frecventează școala în altă parte.

⁴ Nu figurează în documentul pe acest an, fiind o filie a localității Vărzarii de Jos, unde se afla școala pentru ambele localități.

⁵ A.S.O., *fond Episcopia greco-catolică Oradea*, dos. 1036, f. 1—2 (În anul 1780, Ioan Popovici, învățătorul școlii românești din Vașcău, trimite episcopului de Oradea un memoriu — și lista celor 22 de copii ce-i învață —, în care arată că în cei 3 ani de cînd servește la această școală duce o viață grea împreună cu copilul și soția, abia rezistînd „de pe o zi pe alta” și cere să i se dea o „recompensă” pentru munca sa).

manuale școlare, în acest an (1870—71) nu s-au predat geografia și istoria patriei, elemente de fizică și istoria naturală, apoi economia practică a grădinaritului, compendiu de drepturi și datorii civile și gimnastica cu privire la exercițiile militare. Învățătorul școlii, Simion Răchițeanu, era de 60 de ani, avea studii preparandiale și era definitiv. Salariul lui era de 130 fl.v.a. în bani. Avea grădină și alte produse, precum și lemne de foc. Era și cantor. Catihetul local era Alexandru Nica, preot, iar directorul local de școală era Nicolae Băruța. În acest an școlar, cursurile au durat 10 luni. S-au aplicat amenzi școlare părinților care nu și-au trimis cu regularitate copiii la școală, anume câte 50 cr., în total 12 fl., în urma cărei măsuri „pruncii au umblat mai regulat la școală”. În acest an, școala avea un fond de 300 de fl., care erau administrați de Nicolae Băruța.

La Colești, edificiul școlii se afla în stare corespunzătoare, în arendă. Avea o singură încăpere („chilie”) pentru „prunci” și pentru învățător, care era luminoasă. Școala era dotată cu 3 scaune lungi, câteva table pe pereți (fixate), 5 abecedare, 3 legendare, 3 exemplare din compendiu de drepturi și datorii civile, 1 catehism (manual de religie, sub formă de întrebări și răspunsuri), 1 istorie biblică. Din lipsă de scaune, fetele și băieții stau împreună. S-au predat următoarele obiecte de învățământ: citirea și scrierea română (cu litere latine și chirilice), citirea și scrierea maghiară și germană, aritmetica cu cifre, dar, la cunoașterea măsurilor nu s-a ajuns; s-au mai predat gramatica română, economia practică, compendiu de drepturi și datorii civile, iar gimnastica cu privire la exercițiile militare nu s-a predat, nefiind de acord părinții cu predarea acestei materii de învățământ. Învățătorul local era Ioan Suciu, de 28 de ani, căsătorit și având 3 copii; era preparandist absolut, de un an la Colești. Avea casă, grădină, bani 100 fl., 5 cîble de grîu, 5 de porumb și 6 orgii lemne de foc. Catihetul local era George Teaha, iar directorul școlii tot George Teaha se numea. Prelegerile s-au ținut regulat, timp de 8 luni, cu rezultate destul de bune. Comitetul parohial se dovedește nereceptiv și indiferent față de problemele învățămîntului, încît, în loc să-i determine pe părinți să-și trimită „pruncii” la școală, îl persecută pe învățător pentru activitatea lăudabilă ce o depune pe ogrorul școlii. Judele satului lucra împotriva intereselor școlii, mai mult chiar, încasa de la comună salariul învățătorului, dar nu-l mai preda acestuia. Totuși, în acest an, satul avea procurate materialele necesare edificării unui nou local de școală și dispunea de un fond bănesc de 476 fl. 38 cr., din care 460 fl. pe bază de împrumut național prin obligațiuni, pentru schimbarea cărora erau îndeplinite toate formele cerute.

La Cîmp, școala funcționa tot pe bază de arendă. Și aici, edificiul școlii avea o singură încăpere, „svîntată, sănătoasă și vederoasă”, care era destinată atît pentru elevi, cît și pentru învățător. În dotarea școlii se aflau 4 scaune lungi și 1 tablă neagră de scris. Din lipsă de scaune suficiente și aici fetele stăteau împreună cu băieții. În predarea obiectelor s-a pus accent pe aritmetica cu cifre și din cap (exerciții de calcul mintal), pe religie și morală, pe cîntări și ritualuri bisericești și pe economie practică. Învățător local era George Popa, de 24 de ani, căsătorit, avînd un copil. Era preparand absolut, provizoriu, fiind de un an la Cîmp. Avea locuință și grădină școlară și primea pentru munca sa 107 fl., 5 cîble de grîu și 5 de porumb, fuioare și 6 orgii de lemne de foc. Catihet local era

George Teaha, care îndeplinea și funcția de director local. Cursurile școlare („prelegerile“) s-au ținut doar 4 luni, atât din cauza învățătorului, care nu și-a făcut conștiincios datoria, cât și din cauza lipsei de interes pentru școală a comitetului parohial local. Cea mai bună frecvență școlară a fost cea de pe aprilie: 48 de elevi între 6 și 12 ani și 23 între 12 și 15 ani. Totuși, în acest an erau terminate pregătirile („preparativele“) pentru construirea unei școli noi. Fundația era deja pusă și se sconta, ca noul local să fie ridicat pentru viitorul an școlar. Cu ocazia examinării „pruncilor“, la sfârșitul anului școlar, s-a constatat că aceștia abia cunoșteau rugăciunile și numai câțiva puteau scrie numerele; în rest, aproape nimic. Preotul local nu se gîndea la catehizare.

La *Vărzarii de Sus* nu era școală în acest an școlar, fiind o filială („filie“) la *Vărzarii de Jos* (cum era și *Sîrbeștii*; deci copiii acestor 2 sate urmau școala la *Vărzarii de Jos*).

Prin urmare, la *Vărzarii de Jos* exista o școală proprie, nearendată, cu 1 sală de clasă, corespunzătoare, lungă de 2 $\frac{1}{2}$ orgii, lată de 2 orgii și înaltă de 1 $\frac{1}{4}$. Și aici sala era destul de „svîntată și sănătoasă“. Era dotată cu 3 scaune lungi și o tablă de scris. Fetele învățau împreună cu băieții. Din octombrie pînă în iunie, școala a fost frecventată de un număr variabil de elevi: 3—16, între 6 și 12 ani și nici unul de la 12 la 15 ani. Materii predate: citirea și scrierea română, limbile maghiară și germană, religia și morala, aritmetica cu cifre și „din cap“, cîntarea și alte ritualuri bisericesti. Învățător local era Nicolau Mone, de 31 de ani, căsătorit și avînd 1 copil. Era preparand absolut și învățător interimar, de 12 ani la *Vărzarii de Jos*. Deducem, așadar, că, în această localitate exista o școală românească de confesiune ortodoxă în anul școlar 1859—1860, ceea ce nu exclude posibilitatea ca vechimea ei să fie și mai mare. Această ipoteză este valabilă și pentru celelalte școli tratate. De fapt, la *Vaşcău* (după cum am arătat mai sus), încă din anul 1777 funcționa o școală românească. Salariul învățătorului N. Mone consta din 42 fl., locuință liberă (cu grădină) și 3 orgii lemne de foc. Catihetul local era Demetriu Cristian. Dacă învățătorul ținea cu regularitate prelegerile, catihetul local n-a venit niciodată să-și țină orele de catehizare.

Trecînd în revistă stadiul unor școli din partea *Vaşcăului* (în anul școlar 1870—1871), în multe cazuri cu o singură încăpere, în care învățau elevii și tot acolo trebuia să locuiască și învățătorul cu familia sa, în condițiile în care școlile erau lipsite de mobilierul și materialul didactic necesar și în care pregătirea și retribuirea învățătorilor lăsa foarte mult de dorit, nu este de mirare că, uneori, nivelul de cunoștințe al celor care treceau prin școală era scăzut. Se poate, totuși, aprecia efortul populației românești de a-și construi și susține, în împrejurări atât de vitrege, școlile de care avea nevoie.

La data de 28 august 1873⁶, învățătorul docinte Simeon Răchițeanu de la școala românească din *Vaşcău* trimite Consistoriului român ortodox din Oradea o plîngere, în care menționează că, de 19 ani, de cînd servește cele 2 localități (*Vaşcău* și *Bărăștii*), ca învățător și cantor bisericesc, a avut un salariu mic și nici pe acesta nu l-a primit cu regularitate. Locuitorii din *Vaşcău* mereu i-au promis că-i vor da pămînt de 2 care de fîn, dar

⁶ Arh. Șc. gen. *Vaşcău*, fond *Corespondență școlară*, 1873, f. 501/100.

încă nu i-au dat. Cei din Bărăști, văzînd că n-a fost plătit din partea celor din Vașcău decît pe 2 ani, nu s-au mai învoit nici ei să-i plătească mai departe. De la Bărăști trebuia să primească 8 fl. pe an, iar de la Vașcău 10 florini. El cere acum să se dispună celor 2 comune ca să-i achite sumele restante, precum și drepturile ce i se cuvin pentru cantorit.

La 20 septembrie 1874, într-o circulară trimisă de Consistoriul ortodox din Oradea slujitorilor școlii, printre altele, se sublinia importanța științei de carte prin cuvinte ca acestea: „...învățătura, care singura este baza și temelia fericirii omului, ...este mai presus de toate alte bunătăți pămîntești, pentru că orice drepturi și bunuri pămîntești ar poseda omul cel fără învățătură, mai curînd sau mai tîrziu le-ar pierde. ...Toți care voiesc ridicarea poporului nostru din decadență, toți care doresc ca pămînturile poporului, vetrele noastre strămoșești... să nu devină și mai departe în mîini străine, nu le pot mai bine ajuta decît luminîndu-l și făcîndu-l să cunoască folosul și bunătățile învățaturii“. Circulara cerea inspectorilor cercuali de școli să urmărească cu atenție cum se țin prelegerile, punctualitatea învățătorilor la ore și seriozitatea cu care se ocupă de elevi. Preoții primesc directive pentru a asigura frecvența copiilor la școală, ca „toți pruncii harnici de la 6—12 ani și de la 12—15 ani să se conscrie... cei dintîi pentru introducere în școala ordinară de toate zilele, iar cei din urmă pentru introducere în școala de repetițiune“. În cazul cînd unii elevi nu vin la școală din primele zile ale anului școlar, preotul va chema la el părinții și le va explica importanța școlii și, dacă totuși vor continua să absenteze, îi „va dojeni și mai aspru“. În cazul că nici după aceea nu se vor prezenta la școală, învățătorii vor întocmi „listele de lenevire“ și le vor preda directorului local. Lunar vor trebui să raporteze aceste cazuri inspectorului cercual de școli. În cele mai multe cazuri, preoții erau și învățători. Atît pentru întreținerea școlii confesionale, cît și a bisericii exista un singur buget.

Tot în anul 1874, prin pretorul cercual al Vașcăului, George Domșa, se vinde la licitație publică edificiul școlii din Vărzarii de Jos. Numitul pretor trebuia să păstreze atît banii încasați prin licitație, cît și alte sume încasate de el pentru vînzarea unor loturi de pămînt mai multor locuitori din Sîrbești, Vărzarii de Jos și cel de Sus. În anul 1875, Petru Bogdan, inspector școlar pentru cercul Vașcău, inspectează școala din Vărzarii de Jos. Cu acest prilej constată că pretorul G. Domșa, sub pretextul păstrării sumelor încasate și augmentării acestui fond, mai contractează și un împrumut de la stat, astfel că acesta trebuie să depună în contul școlii din Vărzarii de Jos suma totală de 304 fl. 57 cr., pentru a se putea trece la construirea unei școli noi. Inspectorul școlar sesizează cazul organelor competente. Urmează numeroase cercetări și plîngerî împotriva pretorului. Comitatul Bihor nu se grăbește să ia măsuri. Abia în 1877 dispune ca pretorul în cauză să verse sumele sustrase, pentru a se putea construi la Vărzarii de Jos o școală nouă. Rezolvarea cazului se mai tîrăgănează, fiindcă nici în anul 1879 nu era complet rezolvat⁷.

Printr-o circulară din anul 1876 a Consistoriului ortodox din Oradea se transmiteau dispoziții categorice, că nimeni nu putea fi hirotonit ca preot pînă nu dovedea că a îndeplinit funcția de învățător cel puțin 2 ani înainte de a deveni preot.

⁷ A.S.O., fond *Protop. ort. rom. Vașcău*, 1877, Act nr. 985.

La sfârșitul fiecărui an școlar se organizau examene publice cu elevii, la care participau părinții acestora, reprezentanții unor organe locale și persoanele care susțineau școala și se interesau de bunul ei mers. Inspectorii cercuali de școli erau obligați să participe la cât mai multe examene, iar acolo unde nu pot să trimită delegații corespunzători, care să poată raporta numărul de elevi care au dat răspunsuri, pentru fiecare calificativ folosit (lăudabil, bun, îndestulător și neîdestulător) și la fiecare materie de examen. În vederea examenului care trebuia să aibă loc la sfârșitul anului școlar 1877—78, conform dispozițiilor organelor de învățământ, în colaborare cu cele administrative s-au făcut mari pregătiri. Școala n-a avut decît de cîștigat, fiindcă organele locale ale administrației, în multe locuri, au reușit să pună la punct localurile de școli (reparații, împrejmuiri etc.), încît acestea aveau acum un aspect mult schimbat în bine, în comparație cu situația existentă pînă atunci⁸. La un astfel de examen ținut la Vașcău, la sfârșitul anului școlar 1898/99, s-au consemnat următoarele rezultate la elevii examinați: 11 băieți și 19 fete. La băieți: 3 calitative „îndestulător“, 6 „bun“ și 2 „lăudabil“; la fete: 3 calitative „îndestulător“, 12 „bun“ și 4 „lăudabil“⁹.

Din cauza condițiilor de viață foarte grele, de multe ori țăranii erau puși în situația critică de a renunța la școală și învățător (numai pe cheltuiala unui singur sat). În felul acesta se ajunge ca locuitorii din 2 sate apropiate să se asocieze, ca împreună să susțină o școală și un învățător. Așa, de exemplu, în 1878, locuitorii din Șuștiu se adresează celor din Sîrbești ca să accepte să-și trimită copiii la școală la ei, la învățătorul Ioan Costea, obligîndu-se ca să contribuie la salarizarea susnumitului învățător cu 40 fl. anual, în bani și cu 1 stîngen de lemne de foc pentru încălzitul școlii. Comunele Cîmp și Colești trimit, în 1885, Consistoriului ortodox din Oradea un memoriu, cerînd „una și aceeași școală“¹⁰ pentru „poporenii“ lor. În anul următor, cele 2 localități primesc aprobarea cererilor de „împreunarea comunelor Cîmp și Colești la una școală“. Astfel de aprobări au fost comunicate și pentru alte sate: Briheni cu Șuștiu; Vărzarii de Jos cu cel de Sus etc.

Plîngerile învățătorilor pentru neprimirea la timp a lefurilor, așa mici cum erau, și pentru greutățile mari ce le întîmpină pentru a-și menține existența se țineau lanț. Învățătorul docinte Ioan Popovici de la Sohodol de Vașcău, în 1878, se plîngea inspectorului școlar cercual, că are mult de suferit nu numai pentru că nu este plătit la timp pentru munca sa, dar și pentru faptul că școala nu mai este sprijinită de nimeni, că toate solicitările ce le-a făcut „antistiilor comunale“ și epitropilor bisericești au rămas fără rezultat, că școala a ajuns în „paragină“, fără să mai fie reparată și fără lemne de foc. Mai mult chiar: scîndurile de la școală au dispărut, geamurile au fost distruse, părinții nu-și trimit „pruncii“ la școală, iar „listele de lenevire“ le-a întocmit și înaintat, dar nimeni nu le-a luat în seamă. Se mai plînge că, de cîțiva ani, cursurile școlare le ține la el acasă și n-a pretins de la nimeni nici o arendă și nici nu pretinde, decît să vină copiii la școală¹¹. În încheiere, își exprimă

⁸ *Ibidem*, dos. 3, Act nr. 360/26 mai 1878.

⁹ *Ibidem*, dos. 18, Act nr. 48/13 iunie 1899.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 8, Act. nr. 775/16 februarie 1885; Act. nr. 1028/7 decembrie 1885.

¹¹ *Ibidem*, Act. nr. 879/3 ianuarie 1879.

dorința ca „umilita rugare, ce o trimit acum, foarte mult aș vrea să fie auzită, nu ca pînă astăzi“. Erau foarte dese cazurile de plîngeri ale învățătorilor și preoților adresate Consistoriului ortodox din Oradea pentru neprimirea la timp a drepturilor lor materiale. Consistoriul (de la Oradea), organele școlare încercau să rezolve (împreună cu organele administrative) problemele mai importante. Inspectorul școlar cercual de Beiuș intervine (în 1878) la „antistiile comunale“ din raza cercului său, pentru ca acestea să asigure la timp plata salariilor învățătorilor și preoților, precum și frecvența elevilor la școală, curățenia, întreținerea și reparațiile ce erau necesare la școli. Cu toate acestea, măsurile luate de „antistiile comunale“ erau aproape inexistente. Învățătorul docinte Nicolae Bortoșiu din Cărpinet se plîngea (în 1881) organelor superioare că n-a primit nici un crucer pentru diurna și deplasările sale la conferințele învățătoresți la care a participat între 1875 și 1880. Ține să precizeze că, dacă nu va primi aceste drepturi, nu va mai participa la nici o conferință la care va fi chemat¹².

Toate școlile primesc dispoziții ca, începînd cu anul școlar 1879/80, să introducă predarea limbii maghiare (în mod obligatoriu), iar pe viitor nici un învățător care nu cunoaște limba maghiară nu va putea primi diploma („testimoniu“) necesară¹³. În 1885 se precizează că învățătorii români care nu absolvă cursul de limba maghiară pierd valabilitatea „testimoniului“ ce-l au și numai în cazuri bine motivate mai pot obține o prelungire de un an.

În vederea deschiderii anului școlar 1881/82¹⁴, episcopia Aradului se adresează tuturor slujitorilor de școli ca să asigure, din timp, reparațiile, curățenia și aprovizionarea școlilor cu lemnele de foc, iar în sălile de cursuri să existe mese, scaune și table de scris, să aibă „mape“, globuri etc. Preoții să-și facă datoria de a asigura frecvența școlară. Biserica sau școala să suporte costul manualelor școlare pentru copiii părinților fără posibilități materiale, iar pentru ceilalți elevi, acest cost să fie suportat de părinți.

În anul 1883, preotul Vasile Popa din Poienii de Jos se adresa inspectorului cercual de școli Vascău¹⁵, pentru a lua măsuri ca școala de acolo să fie pusă la punct, iar copiii săraci să fie ajutați, „fiindcă nu au nici haine pe ei“. Tot în acest an, judecătoria pretorială din Vascău primește „umila cerere“ a învățătorului Petru Popa din Seghiște, care solicită judecarea pricinii cu „poporenii“ săi pentru neplata salariului și neprimirea grîului și a lemnelor de foc cuvenite (în 1882: grîu=6 vici și cota de lemne care, împreună, valorau 50 fl.).

În același an (1883), salariile învățătorilor din Vascău și localitățile sale componente erau următoarele: Simeon Răchițeanu (Vascău-Bărăști): 150 fl., 12 cîble de „bucate“ și 6 st. lemne de foc; George Popa (Cîmp): 105 fl., 10 cîble de „bucate“ și 6 orgii lemne de foc; George Mone (Colești): 100 fl., 8 cîble „bucate“ și 6 orgii lemne (funcționa în acest an și la Briheni); Emanuil Popovici (Vărzarii de Sus): 80 fl., 8 cîble „bucate“ și 6 orgii lemne; Petru Gavra (Vărzarii de Jos): 80 fl., 8 cîble „bucate“ și 6 orgii lemne de foc. Observăm că salariul era diferențiat în funcție de pregătirea

¹² A.S.O., fond Consistoriul eparhial ort. rom. Oradea, Act nr. 58/11 mai 1881.

¹³ *Ibidem*, Act nr. 840/1880.

¹⁴ *Ibidem*, Act nr. 1826/16 august 1881.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 6, Act nr. 38/1 noiembrie 1883; Act nr. 1005/12 septembrie 1883.

și vechimea în învățămînt, dar și după aprecierea de care se bucura fiecare în fața comunităților sătești¹⁶.

Tot în acest an se primesc dispoziții prin care învățătorii și preoții care se prezentau la concursul pentru ocuparea unor posturi în învățămînt trebuiau să fie examinați și din cunoștințele agricole¹⁷ (pomicultură și horticultură). Comunele au primit ordin să pună la dispoziția acestora loturi de teren corespunzătoare în locuri vizibile, pe unde oamenii au trecut. La rîndul lor, învățătorii și preoții erau obligați să lucreze loturile, pentru a fi model în fața locuitorilor, ca aceștia să ia exemplu de la ei și să treacă la aceste ocupații aducătoare de venituri. Cei care nu posedau cunoștințele necesare erau chemați periodic la cursuri speciale de pregătire, de cîte o săptămînă.

La 12 octombrie 1884, pentru postul de învățător devenit vacant la Vașcău se ține concurs, la care participă 2 candidați. Cel care reușește și este numit ca învățător nu este altcineva decît Vasile Sala, care, de fapt, se bucura de multă simpatie, iar mai tîrziu, prin întreaga sa activitate, va deveni o figură luminoasă de învățător și folclorist în această parte a Bihorului.

Tot în acest an, Consistoriul ortodox din Oradea anunța toate școlile din subordine ca să ia grabnice măsuri profilactice în vederea prevenirii holerei, care se apropia de acest colț al județului. Se urgenta curățenia și dezinfectia școlilor, igiena copiilor și a comunelor, iar, dacă va fi cazul, chiar închiderea școlilor.

În anul 1885 se cerea inspectorului școlar pentru tractul Vașcău să cerceteze și să raporteze, luînd declarații scrise de la cei 11 învățători (din acest tract), care au obținut rezultate „neîndestulătoare” la examenul public (cu elevii) din iunie 1884 — printre care se numărau: Ioan Suci (Colești-Briheni), Georgiu Popa (Cîmp), Petru Gavra (Vărzarii de Jos) și Ioan Popovici (Sohodol) — și să facă propuneri de sancționare.

Paralel cu lucrările conferinței învățătoresți din august 1885, ținută la Vașcău, s-a desfășurat și un curs cu învățătorii suplinitori. Lectori la acest curs au fost numiți doi dintre învățătorii bine cotați în partea locului: Vasile Sala de la Vașcău și Nicolae Chișu de la Criștior.

Pe data de 23 aprilie 1886, pe lângă fiecare inspector cercual de școli (protopresbiter) se instituie funcția de subinspector școlar. Instrucțiunile precizau că alegerea subinspectorilor școlari „să nu fie mărginită la cler . . . , să fie luați subinspectorii dintre toți bărbații de calificățiune . . . ”¹⁸. Localitățile din raza protopopiatului Vașcău (care erau gr. ortodocse) au fost împărțite în 3 cercuri școlare subinspectorale: Cercul nr. 1, subinspector școlar Vasiliu Papp, cuprindea 26 de comune (Rieni, Sudrigiu, Cusuiș, Lazuri de Beiuș, Hinchiriu, Tărcăia, Mierag, Totoreni, Răbăgani, Dumbrăvani, Broaște, Brădet, Gurani, Cociuba, Pietroasa, Poienii de Sus, Poienii de Jos, Săud, Ferice, Nantești, Lelești, Șebiș, Belegeni, Țigănești, Drăgănești și Beiuș); Cercul nr. 2, subinspector școlar Ioan Coroi, cuprindea 15 comune (Cîmp, Colești, Sohodol, Călugări, Criștior, Poiana de Vașcău, Săliște de Vașcău, Leheceni, Cărpinet, Vărzarii de Sus, Vărzarii de Jos,

¹⁶ *Ibidem*, dos. 162; *Conscrierea școlilor care aparțineau de Inspectoratul Beiușului*, Act nr. 475/martie 1883.

¹⁷ *Ibidem*, Circulara nr. 1637/30 iulie 1883.

¹⁸ *Ibidem*, *fond Protop. ort. rom. Vașcău*, dos. 9, Act 530/14 din 26 iulie 1886.

Suștiu, Briheni, Bărăști și Vașcău) și Cercul nr. 3, din care făceau parte 13 localități (Sîrbești, Lunca, Hotar, Băița, Finațe, Cîmpani, Hîrsăști, Seghiște, Chișcău, Valea Neagră de Jos, Ștei, Petrileni și Ghighișeni). Subinspector școlar la acest cerc era Andru.

Din 1887 școala românească din Vașcău funcționa cu 3 clase, avînd un total de 52 de elevi. Începînd cu anul școlar 1900—1901, școala funcționa cu 4 clase, avînd 46 de elevi, iar în anul școlar 1903/04 avea 5 clase, cu un total de 69 de elevi, pentru ca, peste 3 ani (1906/07), școala să aibă 6 clase, cu un total de 70 de elevi. În general, școala se menține cu același număr de elevi și clase pînă în anul 1921 (octombrie 3), cînd școlile confectionale trec la statul român¹⁹.

Situația materială a învățătorilor continuă să fie tot mai grea. An de an salariile rămîneau neachitate. Întreținerea familiei devenise îngrijorătoare. Ioan Suci de la Colești ceruse să fie mutat la Lunca, fiindcă de 2 ani nu-și mai primise drepturile sale, în bani, și în natură, iar învățătorul Nicolae Ciura de la Vărzarii de Sus, ajuns la grea cumpănă, ceruse inspectorului școlar cercual să-i aprobe abdicarea din funcția neîndeplinită, din cauză că — spune el — „salariul învățătoresc este de tot neînsemnat, din care nu pot a mă susține“.

În 1888, învățătorul Vasile Sala, aflat la grea strîmtorare materială, trimite inspectorului cercual al școlilor o jalbă patetică, în care descrie situația de-a dreptul îngrijorătoare în care se afla. „Am ajuns un muritor de foame — spune el —, am o datorie de vreo 300 de florini“, și nu mai știe la cine să se adreseze pentru a-și încasa salariul, pentru care a muncit cînstit. Apoi, continuă: „A suferi e o virtute, dar a suferi prea mult, oare nu-i păcat? Vă rog mai faceți ceva în interesul meu, căci sînt de pustiit cu astfel de nepăsare ce mi se dezvoltă din toate părțile! ... Astfel se îngrijesc ai noștri de a susține școala românească greco-ortodoxă din Vașcău, cînd văd cu toții prea bine cum ne amenință celelalte școli“. Îl roagă pe inspector ca să-l înțeleagă și să nu-i ia în nume de rău, dacă „poziția critică“ în care se află îl va împinge să se adreseze „mai marilor noștri“, pentru a-i cunoaște cît mai bine păsurile și a-i întinde o mîină de ajutor. În încheiere, spune că așteaptă „cu toată căldura“ răspuns, că mai mult nu poate să sufere, deoarece datoriile ce le are prin comună nu le poate plăti decît din salariu, pe care de altfel nu-l primește.

La sfîrșitul anului școlar 1889/90, pe raza Inspectoratului școlar cercual Vașcău au fost premiați, pentru activitatea școlară rodnică, învățătorii Vasile Sala, Ioan Pinter și Georgiu Neag. Fiecărui i s-a acordat suma de 8 florini. În schimb, pentru activitate nesatisfăcătoare au fost admonestați următorii învățători: Georgiu Bortoșiu, Ioan Grecu, Teodor Grecu, Ioan Coste, Moise Bogdan, Dimitrie Sudrigeanu, Ioan Siga, Petru Căvra și Mihai Popovici²⁰.

În anul 1894, inspectorul cercual de școli primește dispoziție²¹ să cerceteze și să raporteze cauza pentru care învățătorul Vasile Sala (atît de mult apreciat) n-a obținut rezultatele dorite la predarea limbii maghia-

¹⁹ N. Firu, *Date și documente referitoare la istoricul școlilor românești din Bihor*, Arad, 1910, p. 37.

²⁰ A.S.O., fond Consistoriul eparhial ort. rom. Oradea, dos. 11, Act nr. 822/13 august 1890.

²¹ *Ibidem*, dos. 14, Act nr. 993/9 august 1894; Act nr. 1118/31 august 1894.

re, pentru a se lua măsuri în consecință, dar „istețul“ învățător află repede despre ce este vorba și dejoacă scopul anchetei ordonate. În câteva zile, trimite o plîngere (de data aceasta, direct Consistoriului de la Oradea), prin care cere să i se achite salariul restant, în sumă de 158 fl., 63 cr., precum și diurnele restante pentru participarea sa la reuniunea distric-tuală, în sumă de 30 fl., v.a., ceea ce încurcă socotelile privind anchetarea sa. Se dă o nouă dispoziție: să se raporteze care este cauza pentru care un învățător fruntaș, cu o familie numeroasă și greu de întreținut, nu-și primește drepturile sale materiale?

Pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, adunarea congregațională a comitatului Bihor stabilește o serie de probleme privind viața școlilor românești, între care planul de învățămînt punea un accent sporit pe economia cîmpului, mai multă seriozitate la lucrările agricole de pe loturile și gră-dinile școlare. Constatînd că poporul ține prea multe sărbători „legale și nelegale“, că pămîntul rămîne aproape nelucrat, congregațiunea hotărăște reducerea sărbătorilor legale (de fapt, a mai adus asemenea hotărîri și mai înainte: în 1786 și 1816) și sancționarea celor care vor mai sărbători și alte zile²².

Într-un document²³ al bisericii ortodoxe din Vașcău se menționează că în anul 1900 școala românească din această localitate a fost renovată radical, inclusiv acoperișul. Din lista de cheltuieli prezentată de Maxim Nonu, episcopul de atunci, rezultă că s-a cheltuit pentru școală suma de 234 de coroane și 85 de fileri.

În anul 1902, locuitorii de la Vărzarii de Sus intervin la autoritățile școlare ca, pentru anul școlar ce urmează, să-l aibă ca învățător pe Teodor Grecu, care să fie și cantor bisericesc, obligîndu-se să-i achite un salariu anual de 140 fl.v.a. și să-i dea 2 bucăți („derabe“) de pămînt pentru ceva semănătură la Grind și cîte un car cu lemne de foc de la fiecare om cu boi, care le va primi la fiecare 3 luni. La rîndul său, numitul învățător se adresează inspectoratului școlar, arătînd că este obligat să se mute de la Vărzarii de Jos (unde funcționa pînă atunci) la cel de Sus, fiindcă la Vărzarii de Jos comitetul școlar și cel parohial nu s-a îngrijit să acopere școala, să-i mărească „chilia“ de locuit, dar cîrciumă mare au putut să facă și să-i rămînă restanțieri cu „plata învăătorească“ de vreo 140 co-roane, deci trebuie „să mă mut la Vărzarii de Sus — spune el —, unde nu mă plouă și nu mă ninge“.

Pentru lărgirea și aplicarea cunoștințelor agrare în școli se iau măsuri tot mai hotărîte. Din anul 1903, toate școlile sînt obligate să aibe grădini școlare cît mai bine cultivate, iar învățătorii trebuie să țină lecții practice cu elevii și să lucreze cu ei lotul școlar. Toți elevii trebuie să învețe practic grădinăritul și pomăritul și să cultive și acasă pomi fructiferi.

La 16 noiembrie 1905, primarul Nicolae Frenț Todan și preotul Ioan Coroi (ambii din Vașcău) împart elevilor săraci de la școala românească din această localitate daruri (îmbrăcăminte și încălțăminte) colectate de la locuitorii cu posibilități materiale de acolo²⁴.

²² N. Fîru, *op. cit.*, p. 33—34.

²³ A.S.O., *fond Protop. ort. rom. Vașcău*, dos. 22, Act nr. 228/1 septembrie 1902.

²⁴ Arh. Șc. gen. Vașcău, *Anuarul pe an. șc. 1905—1906*, p. 23; *Anuarul pe an. șc. 1906—1907*, p. 75.

Printr-un ordin circular al Consistoriului diecezan româno-ortodox din Arad, din anul 1911, învățătorii trebuiau să țină conferințe în fața sătenilor despre avantajele agriculturii moderne, renunțându-se la „plu-găritul învechit“, apoi să-i lămurească despre rolul „tovărășiei“ și calitatea produselor, despre „procurarea în comun a semințelor, a mașinilor, ba și a vitelor de rasă...“, cerându-le totodată mai multă preocupare pentru stimularea țăranilor române în îndeletnicirea lor de țesături și cusături cu un gust artistic²⁵. Nu peste mult timp, în cursul lunii ianuarie 1913, la Vașcău se organizează o frumoasă expoziție etnografică, unde au fost expuse lucrări de mână, țesături și cusături naționale, costume, șorturi, perne, scoarțe, acoperitoare de tavă, șervete, fugate, perdele, abaje etc. Expoziția a fost aranjată cu concursul învățătoarei din Vașcău, Maria Cosma. S-au distribuit premii în valoare de 55 coroane și 40 broșuri din biblioteca „poporală“.

Învățătorii școlii românești din Vașcău, care au funcționat în ultimii ani ai perioadei la care ne-am referit (1870—1918), au fost: Ioan Coroi (1884), Vasile Sala (1884—1913), Maria Cosma (1912—1920) și Petru Coroi (1913—1919).

Începînd cu anul 1914 nu se produc schimbări deosebite în viața școlii românești. Încleștarea popoarelor în primul război mondial aduce și învățămîntului prejudicii: mobilizări (învățători trimiși pe front și școli închise), sărăcie, mizerie, foamete.

Privind evolutiv școala românească din această parte a țării, pînă la desăvîrșirea unității noastre naționale (1918), nu putem să nu ne gîndim cu admirație la toți acei predecesori care n-au lăsat ca să se stingă făclia culturii în satele noastre; la acei „poporeni“ care, văzîndu-se în impasul de a nu mai putea singuri susține școala (pentru care au luptat atît de mult) și pe învățătorul ei, se înțelegeau cu cei din satul vecin și, împreună, reușeau să nu piardă lumina de carte; sau la acei dascăli care, neprimindu-și lefurile cu anii, răbdau foame, dar „pruncii“ satului nu-i lăsaus fără carte; la dascălii care nu se dădeau bătută nici cînd „chilia“ unde învățau copiii era rece (nu erau aduse lemne sau erau geamuri sparte), fiindcă își luau de mînă „pruncii“ și-i duceau la locuința lor (dacă o aveau) și nu-i lăsaus în întunec. Deci, firul învățaturii de carte nu s-a rupt, ci, mai mult, s-a oțelit și s-a perpetuat peste ani.

²⁵ A.S.O., *fond Consistoriul diecezan gr. ort. român Arad*, Ordinul circular nr. 1254 din 23 august 1911.